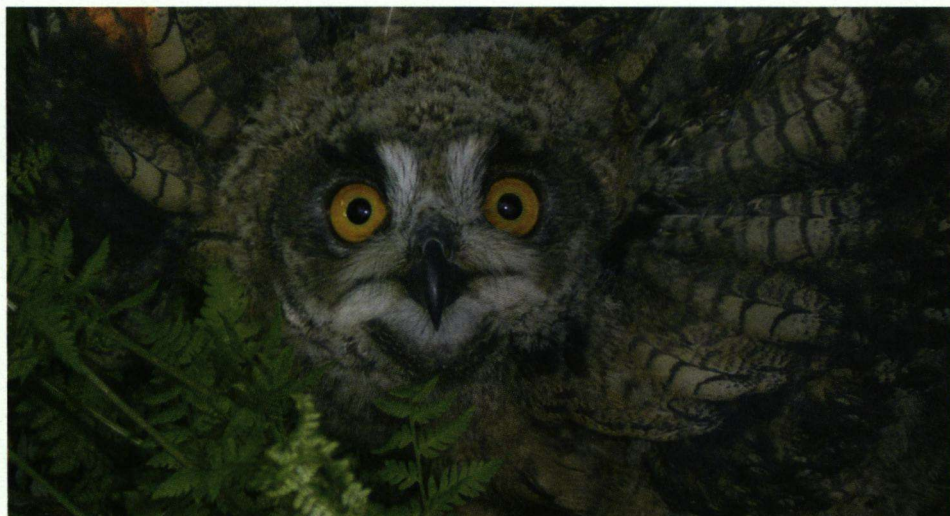

Oehoe. Foto: Gejo Wassink.

De Oehoe *Bubo bubo* in het grensgebied van Nederland en Duitsland

Gejo Wassink

Inleiding

Wie aan Nederland denkt, denkt niet in eerste instantie aan Oehoes. Deze reuzenuilen komen van oorsprong voor in bergachtige streken waar ze broeden in steile rotswanden of wanden van steengroeven. Dat kennen we in ons land eigenlijk alleen maar in Zuid-Limburg. Bij opgravingen zijn in Nederland wel resten gevonden van een Oehoe, maar die werden gedateerd op ongeveer vierduizend jaar (Van den Berg & Bosman 2001). Uit de periode daarna zijn geen bewijzen aanwezig waaruit we kunnen opmaken dat de Oehoe bij ons voorkwam. Het oehoepaar dat in 2002 plotseling in de Achterhoek verscheen, heeft daardoor voor heel wat opschudding gezorgd in vogelend Nederland. Het betrof namelijk het eerste broedpaar dat werd aangetroffen buiten Limburg. Het meest bijzondere was echter wel dat dit oehoepaar niet in een steengroeve broedde, maar op een oud buizerdennest. De gedachte rees dat dit wel eens een voorbode kon zijn van een naar Nederland oprukkende soort, met als bron de herintroducties in het aangrenzende Duitse gebied (Wassink 2002).

In dit artikel wil ik trachten iets te zeggen over potentiële biotopen in Nederland en het aangrenzende Duitse gebied. Vooral de verspreiding van de soort in het laagland tussen de Nederlandse grens en de berggebieden in Nordrhein-Westfalen is belangrijk met het oog op een eventuele aantaltoename. Wil men iets kunnen zeggen over de kans dat de Oehoe Nederland gaat koloniseren dan is ook voedselonderzoek van

cruciaal belang. Daarom wordt ook aan dit onderdeel aandacht besteed.

Optimale broedbiotopen

Het ligt niet in mijn bedoeling in dit artikel uitgebreid in te gaan op aantallen en dichtheden in het Duitse middelgebergte. Dat is in andere (Duitse) studies uitvoerig beschreven. Ik wil me beperken tot het beschrijven van de biotoop in het Teutoburgerwald als voorbeeld

voor tal van andere optimale broedbiotopen in West-Duitsland. In februari 2004 bezocht ik samen met Walter Hingman het Teutoburgerwoud. In de omgeving van Osnabrück werden we rondgeleid door Gisbert Lütke, die ons een vijftal broedlocaties toonde. Het eerste dat opviel, was dat het vlakke landschap voor het heuvelgebied veel gelijkenis vertoonde met Nederlandse gebieden. Het jachtgebied van de Oehoe bestaat hier veelal uit halfopen cultuurlandschappen. Weilanden en akkers worden afgewisseld met allerlei houtwallen en kleine bosjes. Er is sprake van een verspreide agrarische bebouwing en her en der bevinden zich kleine dorpjes vlakbij de heuvelrug. Ik denk dat we de verschillen moeten zoeken in de details en vermoed dat er hier minder intensief geboerd wordt dan in vele Nederlandse agrarische gebieden. Toen we in februari op de heuvelrug roepende Oehoes hoorden, was het geluid van Patrijzen bijna een storende factor. Wij hoorden zeker vier roepende mannetjes vlakbij een broedplaats van de Oehoe. Ook Fazanten en Houtduiven waren overal ruimschoots aanwezig. Een situatie die me sterk deed denken aan het Achterhoekse landschap rond plaatsen als Aalten en Lichtenvoorde, waar ik zo'n vijftien jaar geleden Steenuilen inventariseerde. Het kabaal van de vele Patrijzen irriteerde dan wel eens, want met name Steenuilen, die wat verder weg zaten, kon je niet goed meer lokaliseren. Dat is absoluut verleden tijd. Als we nu een Patrijs horen zijn we daar maar wat blij mee! Op de heuvelrug van het Teutoburgerwoud vinden

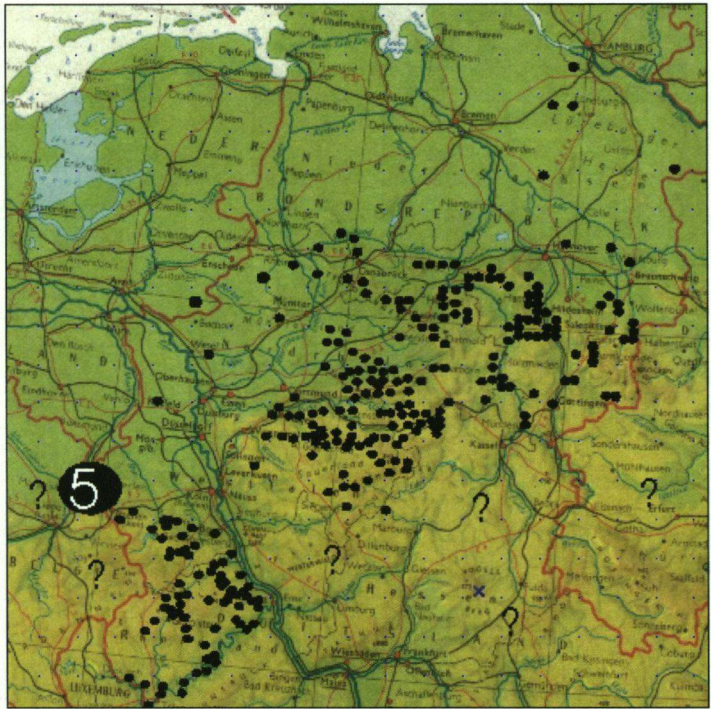
we veel meer bos dan in het naburige landschap (zoals de naam al aangeeft). Uiteraard inclusief kaalkappen en andere open plekken.

De foto van de biotoop in het Teutoburgerwoud toont een zeer abrupte overgang van de heuvelrug naar het vlakke landschap. De Oehoe hoeft zich bij wijze van spreken maar uit de broedholte te laten 'vallen' en zweeft dan al direct boven het jachtgebied. In het Teutoburgerwoud vinden we ongeveer om de 5 km wel één of andere groeve. Eigenlijk bestaat de heuvelrug uit twee ruggen die parallel aan elkaar lopen. De ene rug bestaat uit zandsteen en de andere uit kalksteen. In beide vinden we groeves die bezet zijn door Oehoes. Daarbij lijkt het niet uit te maken of een groeve nog in gebruik is of niet. Oehoes hebben een hoge tolerantiedrempel voor werkverkeer. Een sprekend voorbeeld is een voormalige kleine groeve die is ingericht voor een politiehondenvereniging. Op zo'n 15 m afstand van de broedwand staat het eerste 'pakwerkhuisje'. Hierachter verschuilt zich de pakwerker die door de politiehonden te grazen wordt genomen. Al drie jaar broedt op deze plek een oehoepaar dat al het kabaal van honden, mensen en lichtmasten voor lief lijkt te nemen. Het nest zit wel zo'n 15 m hoog en mij is niet bekend hoe frequent er met de honden werd geoefend, maar toch zegt het genoeg over de tolerantie. Overigens blijft dit paar wel een uitzondering. De Duitse deskundigen blijven erbij dat rust rond de directe nestplaats van enorm belang is. Dat de Oehoe een vogel van bergachtige streken is blijkt ook uit de verspreidingskaart

Optimaal oehoebiotoop in het Teutoburgerwoud (omgeving Osnabrück).
Foto: Gejo Wassink.

Figuur 1 - Verspreiding van de Oehoe in het West-Duitse middelgebergte en Nederland. G.J. Wassink 2004 (naar gegevens van: W. Bergerhausen, L. Dalbeck, M. Jöbges en M. Lindner).
De broedlocaties zijn aangegeven met een zwarte stip.
? = Aanwezig in onbekend aantal.
5 = Vijf territoria in Zuid-Limburg.

die ik heb samengesteld met de gegevens van Duitse ornithologen (Figuur 1). De meeste Oehoes (62%) hebben, wat de nestplaats betreft, een voorkeur voor kale rotswanden of wanden van groeves zonder de aanwezigheid van boomgroei aan de voet van de wand. Nog eens 26% van de uilen broedt in wanden waar wel sprake is van begroeiing, echter blijft in die gevallen wel voldoende kale wand over boven boomtopniveau. Slechts 12% broedt in zogenaamde ‘verstopte wanden’. Hierbij gaat het om rotspartijen die aan het oog onttrokken worden doordat er bomen voor groeien. Achter de bomen is dan wel ruimte aanwezig voor de uilen om aan te kunnen vliegen (Olsson 1997). Wat betreft de nestplaats zelf zijn de vogels niet kieskeurig. Ze broeden zowel in beschutte holtes als open en bloot op een richel.

Verspreidingsbeeld

De verspreidingskaart toont dat de meeste Oehoes in de bergachtige streken voorkomen. Kerngebieden zijn onder andere Eifel, Sauerland, Teutoburgerwald en het gebied ten zuiden van Hannover. In het vlakke landschap van Niedersachsen zijn vooralsnog geen Oehoes gesignaleerd. Wel op de Lüneburger Heide onder Hamburg, maar als we goed kijken

op de kaart, dan zien we ook daar de aanwezigheid van heuvelachtig gebied. Zeer speciaal is de Duitse deelstaat Schleswig-Holstein, waar 63% van de Oehoes in bomen broedt zonder de aanwezigheid van heuvels of groeven. Verder bevindt zich 17% van de broedsels in (kiezel)groeves, 14% op de bodem en 6% op gebouwen of bijvoorbeeld een hoogzit (Asmussen 2003).

Ook Dalbeck (persoonlijke mededeling) geeft aan dat er in Duitsland toch steeds meer Oehoes broeden in bomen of op de grond. In de Eifel, Niedersachsen en ook in Thüringen dringen de Oehoes steeds verder het vlakke land in buiten de berggebieden. In het vlakke land voor de Eifel wordt dan voornamelijk in kiezegroeven gebroed, maar bij Thüringen ook in kleine bosjes te midden van het agrarische landschap. Daar worden dan met name buizerdennesten als broedplaats gebruikt. Dit zijn positieve geluiden als we tenminste graag meer broedgevallen van Oehoes in Nederland willen zien. Nog interessanter voor Nederland is dan de verspreiding in het Duitse laagland dat grenst aan de provincies Limburg, Gelderland en Overijssel. Niet ver over de grens bij Enschede heeft enkele jaren geleden een paar gebroed op de grond van een hellingbos, tegen de wortelkruit van een om-

gewaaide beuk. Verder broeden er al jaren Oehoes in een steengroeve voor Münster, in groeves net voor het Teutoburgerwald, in een zandgroeve bij Wesel en niet te vergeten in de Achterhoek. Daar komt nog bij dat in 2004 een oehoejong werd gevonden in de omgeving van Venlo. Aangezien het dier nog niet kon vliegen en nog delen van het donskleed droeg, moet ook daar ergens een broedplaats aanwezig zijn geweest (aan de Duitse kant van de grens?).

Het lijkt er dus op dat de Oehoe zich voorzichtig buiten de oorspronkelijke gebieden in de bergstreken begeeft. De verspreiding van Limburg laat ik in dit geval buiten beschouwing, omdat die 'populatie' in feite aansluit bij de populatie van de Eifel en het noordoosten van België.

Potentiële biotopen

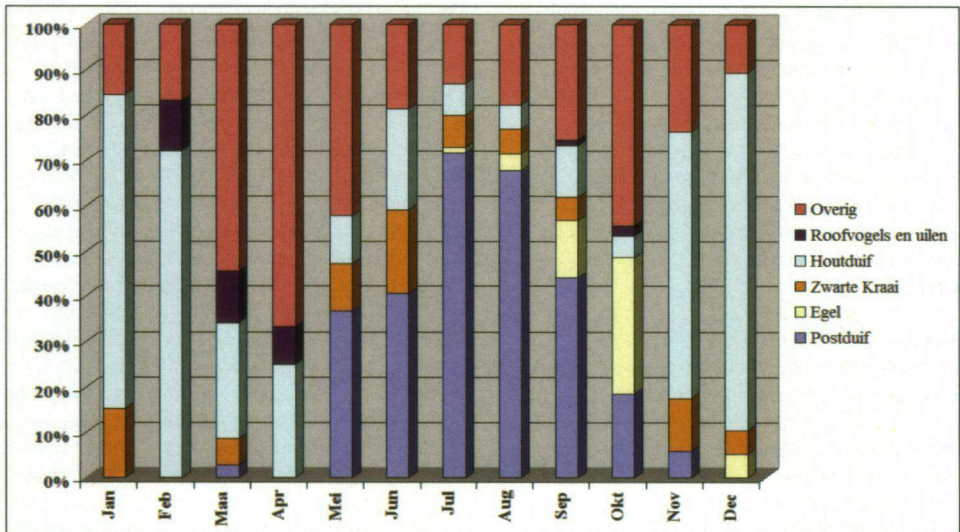
In West-Duitsland wordt behoorlijk in de grond gegraven. Zo heeft het oehoepaar bij Wesel de beschikking over verscheidene zandgroeves. Dergelijke groeves vinden we overal verspreid in het vlakke landschap voor de berggebieden. Groeves die door Walter Hingman en ondergetekende regelmatig worden bezocht, zijn te vinden bij Vreden, Heiden, Raesfeld, Kirchhellen, Weeze en Kalkar. Alle zoekinspanningen waren tot dusverre zonder enig resultaat. Ook aan Nederlandse zijde van de grens bevinden zich de nodige potentiële broedlocaties. Als we ervanuit gaan dat Oehoes worden aangetrokken door niveauverschillen in het landschap

(heuvels of groeves), dan valt te denken aan de stuwwalgebieden tussen Lochem en Nijverdal, oude vuilnisbelten in Twente, het Montferland bij Zeddam, de Veluweband, een enkele leem- of zandgroeve en de steengroeve bij Winterswijk. Via het internet is inmiddels een aantal Nederlandse ornithologen gemobiliseerd die verschillende genoemde gebieden speciaal gericht op de Oehoe onderzoeken.

Voedselonderzoek

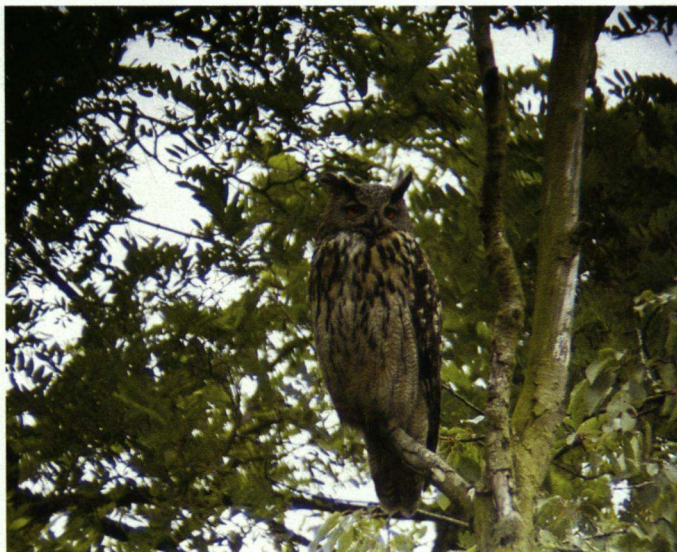
Ook al lijken er in Nederland en het aangrenzende vlakke land van Duitsland voldoende potentiële broedlocaties voorhanden, zonder voedsel geen Oehoes! Zo'n grote uil eet nogal wat! Uit eigen onderzoek (Wassink 2002) blijkt dat een beetje Oehoe zo'n 375 g voedsel per dag nodig heeft. Ter verduidelijking: een gemiddelde Bruine Rat *Rattus norvegicus* weegt 370 g, een Stadsduif of Postduif *Columba livia* 300 g en een Houtduif *Columba palumbus* 500 g. Een Oehoe moet er dus in slagen om elke dag bijvoorbeeld één van dergelijke prooien te bemachtigen. Als er dan ook nog jongen moeten worden grootgebracht zal het duidelijk zijn dat er een berg aan voedsel aanwezig moet zijn.

Het voedselonderzoek in de Achterhoek en Limburg toont aan dat de Oehoe een meester is in het aanpassen aan periodieke pieken in het prooidierenaanbod (zie Figuur 2). In de Achterhoek wordt in de wintermaanden voornamelijk gejaagd op Houtduiven met tussendoor wat watervogels en kraaiachtigen. In het voorjaar verschijnt voorzichtig de

Figuur 2 - Relatieve seizoensverdeling van prooien in de Achterhoek in de periode 2002-'05, N = 504.

Het mannetje van de Achterhoekoe hooft uit over zijn jachtgebied.
Foto: Gejo Wassink.

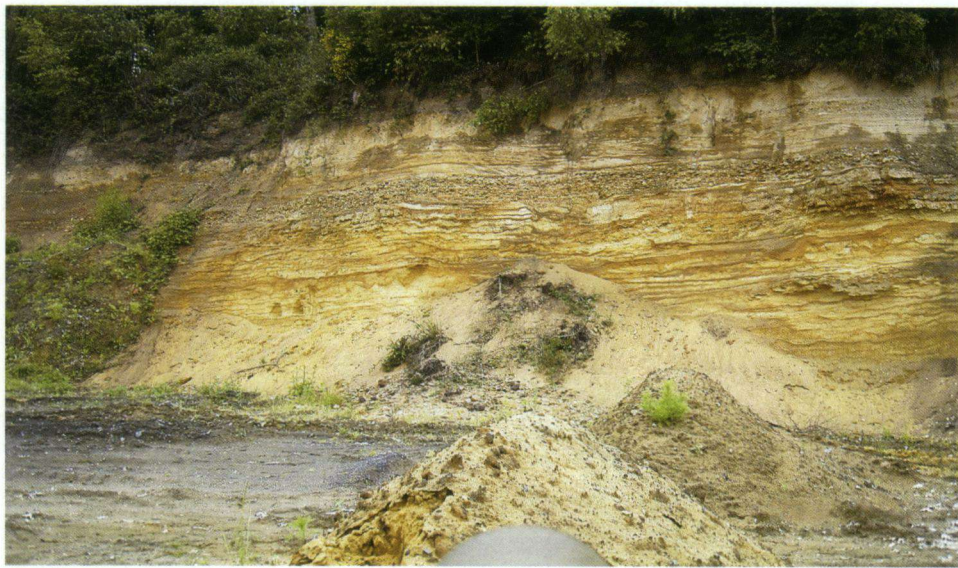
Postduif op het menu. Met het vorderen van de tijd gaat deze een steeds belangrijkere rol spelen met een piek van zo'n 70% van alle prooidieren in de maanden juli en augustus. In september neemt het aandeel Postduiven af en in oktober en november is er weer sprake van een houtduivendieet. De verandering in het dieet is prima te verklaren door ons te verdiepen in het gedrag van duivenmelkers. Postduivenhouders beginnen het seizoen voorzichtig. In het voorjaar doet slechts een gedeelte van hun duiven mee aan wedvluchten. Elke maand doen er meer duiven mee aan die vluchten en dus zullen er dan ook meer duiven 'verdwalen'. Voornamelijk in de industriële rand van een naburige stad zien we in de zomer het aantal rondhangende Postduiven dan ook toenemen. Na augustus, als de rui bij Postduiven zijn intrede doet, laten de duivenhouders steeds minder duiven meedoen aan de wedvluchten. Het risico om duiven (die in relatief slechte conditie verkeren door de rui) te verliezen wordt namelijk steeds groter. Ergens in september stoppen de duivenvluchten en zien we ook langzaam het aantal rondhangende Postduiven afnemen. De grafiek toont dat de Achterhoekse Oehoes formidabel inspelen op deze jaarlijks terugkerende cyclus. De hiaten in het menu die ontstaan door het ontbreken van Postduiven, worden opgevuld met prooidieren als: Egel, Zwarte Kraai en Houtduif. In september en oktober spelen Egels een belangrijke rol en in de Wintermaanden zijn zoals gezegd Houtduiven de belangrijkste

prooi. Op deze manier weten de Achterhoekse Oehoes al drie jaar achtereenvolgens twee of drie jongen groot te brengen.

Discussie

In de inleiding werd geschetst dat er de mogelijkheid bestaat dat de Oehoe in de Achterhoek misschien een exponent is van een naar Nederland oprukkende soort. Ik ben begonnen met het beschrijven van een optimale biotoop en min of meer geëindigd bij een minder voor de hand liggende broedbiotoop: een zandgroeve. Met name het broedsel in de zandgroeve bij Wesel, dat vooral door Walter Hingman en Georg Heisterkamp gevolgd wordt, is hoopgevend voor het verder opdringen richting Nederlandse grens. In West-Duitsland bevinden zich namelijk tal van zand- of leemgroeves die sterke gelijkenis vertonen met die van Wesel.

Aangezien ik persoonlijk een aanhanger ben van de 'inprentingtheorie' (een jonge vogel zal trachten zich te vestigen in een soortgelijk gebied als de geboortebiotoop), vermoed ik dat volgende vestigingen het eerst te verwachten zijn bij zand-, leem- of grindgroeves, heuvelruggen en bijvoorbeeld oude vuilnisbelten. Als Oehoes daarnaast bereid zijn om op de grond of op oude roofvogelnesten te broeden, lijken er in het West-Duitse laagland en Nederland wat broedbiotopen betreft voldoende gebieden voorhanden te zijn. Wel moet er dan nog wat gedaan worden om te voorkomen dat steile wanden in groeves afgewerkt worden tot glooiende hellingen.

Broedlocatie in een zandgroeve bij Wesel. Het nest was gesitueerd bovenop de zandwand tussen de braamvegetatie, maar met vrij uitzicht over de groeve. Foto: Gejo Wassink.

Immers: Oehoes zijn in Duitsland steile wanden gewend.

Een broedplek alleen is echter niet voldoende. Om te kunnen overleven en om zich te kunnen voortplanten is voedsel nodig, veel voedsel! Tijdens mijn bezoeken aan Duitsland kreeg ik stellig de indruk dat daar meer Houtduiven voorkwamen dan in het Achterhoekse landschap. De Houtduif heeft baat bij extensieve landbouw met veel graanverbouw. Met name dat laatste zag ik in Duitsland meer dan wij gewend zijn in Nederland. Let wel: ik heb niets onderzocht, het gaat puur om indrukken. Die indrukken vertellen ook dat er bij het Teutoburgerwoud meer prooidiersoorten in hogere dichtheden voorkomen dan in vele Nederlandse gebieden. Dat er vier roepende Patrijzen werden gehoord op steenworpafstand van een oehoenest en de vele waarnemingen van Fazant en Houtduif wijzen in dezelfde richting, namelijk dat waarschijnlijk in Duitse oehoegebieden de prooidichtheid veelal hoger is dan in veel van de Nederlandse gebieden. Om nog eens te verduidelijken hoeveel voedsel Oehoes nodig hebben het volgende: een Oehoepaar met twee jongen zal in de periode mei-november dagelijks zo'n 1500 g voedsel bij elkaar moeten sprokkelen. In een periode van 184 dagen komt dat uit op 276 kg. Dat zijn 552 Houtduiven of 920 Stads- of Postduiven of 745 Bruine Ratten. Als het lukt om af en toe een Konijn of Haas te bemachtigen, wordt het

wel iets gemakkelijker, omdat een gemiddeld Konijn zo'n 1900 g weegt en dus de voedselbehoefte dekt voor de gehele familie voor één dag. Gelukkig beperkt de Oehoe zich niet tot één prooidiersoort en zal de schade dus verdeeld worden over verschillende diersoorten. Als ik kijk naar de Nederlandse gebieden waar we Oehoes kunnen verwachten, vermoed ik dat Houtduif en Konijn wel eens de basis zouden moeten kunnen vormen voor het oehoemenu. Als dat zo is, heeft deze uilensoort een probleem. In de jaren tachtig was de Houtduif nog één van de meest algemene broedvogelsoorten in de bossen, maar de stand is sterk afgenomen en de huidige dichtheid van Houtduiven zou wel eens te laag kunnen zijn om in de zomer als basisvoedsel voor de Oehoe te kunnen dienen. Het Konijn is momenteel geen alternatief, omdat de konijnenpopulaties in de meeste gebieden zijn weggevaagd door het Viraal Hemorragisch Syndroom (VHS).

Dit maakt het hele oehoeverhaal plotseling veel minder hoopgevend. Mogelijk kunnen zich in de nabije toekomst alleen nieuwe paren vestigen in zeer speciale gebieden zoals de Achterhoek. De Achterhoekoeohoes bevinden zich namelijk niet zomaar in het eerste het beste gebied. Ter plekke komen vele landschapselementen bij elkaar. Binnen een cirkel met een straal van 2 km vanaf het nest vinden we bijvoorbeeld half-open cultuurlandschap, grote en kleine bossen, open water

met veel waterwild, moerasachtig gebied, zanddepot, industriegebied, ruderaal terrein, kaalkap, houtwallen en de stadsrand. Zoals gezegd zijn de Stadsduiven die voorkomen op het industrieterrein en in de stadsrand, het basisvoedsel gedurende de zomermaanden. Daarnaast is er een ruime keus aan waterwild zoals Meerkoeten, Waterhoentjes en eenden. Ook soorten als Fazant bereiken in het rurale terrein hoge dichtheden. Bovendien zijn in de wintermaanden altijd grote groepen Houtduiven aanwezig die foerageren in het naburige beukenbos en slaapplekken bezetten in de directe omgeving. Kortom een gebied dat zijn weerga niet kent. Herstel van het Konijn en een toename van het aantal Houtduiven als broedvogel zou wel eens van cruciaal belang kunnen zijn voor een heuse aantaltoename van de Oehoe in Nederland. Maar wie weet, zal de reuzenuil het ondanks het ontbreken van dergelijke prooidieren toch redden. Het zal mij niet verbazen als binnen enkele jaren melding zou worden gemaakt van een broedend oehoepaar op één of ander industriegebouw grenzend aan een natuurgebied met allerhande potentiële prooidieren. Ook de Slechtvalk heeft ooit de Nederlandse kunstbergen geaccepteerd als broedlocaties, dus waarom de Oehoe ook niet?

■ G.J. Wassink, Europaweg 40a, 7137 HN Lievelede,
e-mail: gejowassink@hetnet.nl

LITERATUUR:

- Asmussen, R. (2003):** Die Wiedereinbürgerung des Uhus *Bubo bubo* in Schleswig-Holstein. Vogelwelt 124: 223-228.
- Berg, A.B. van den & C.A.W. Bosman (2001):** Zeldzame vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 1.). Tweede, herziende druk. GMB Uitgeverij, Haarlem & KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Bijlsma, R.G. (2004):** Oehoe, uil van Troje? Vliegend Hert nr. 1, 2004: 30-45.
- Glutz von Blotzheim, U.N. & K.M. Bauer (1980):** Handbuch der Vögel Mitteleuropas 9: Wiesbaden.
- Olsson, V. (1997):** Breeding success, dispersal, and long-term changes in a population of Eagle Owls *Bubo bubo* in southeastern Sweden 1952-1996, Ornis Svecica 7: 49-60.
- Schnurre, O. (1936):** Ein Beitrag zur Biologie des deutschen Uhus. In: *Beiträge zur Fortpflanzungsbiologie der Vögel* 12 (1936): 54-69.
- Voskamp, P. (2004):** Opmars van de Oehoes in Zuid-Limburg. Limburgse Vogels 14: editie 2004: 1-9.
- Wassink, G.J. (2002):** Prooidieren van de Oehoe in de Achterhoek. De Leunink 29/2-4, 2002: 28-58.
- Wassink, G.J. (2002):** Determinatie Achterhoekse oehoe via e-mail. De Leunink 29/

2-4, 2002: 58-70

Wassink, G.J. (2003): Broedgeval van Oehoe *bubo bubo* op kunstnest. De Leunink 30/3&4, 2003: 83-92.

Wassink, G.J. (2003): Eerste broedgeval van Oehoe *Bubo bubo* in de Achterhoek. Limosa 76/1, 2004: 1-10.

Wassink, G.J. (2003): Tweede broedgeval van de Oehoe *bubo bubo* in de Achterhoek. Athene, nieuwsbrief STONE nr. 8, december 2003: 32-37.

Wassink, G.J. (2004): Opmars van de Oehoe (*bubo bubo*) in Nederland, een langzaam proces. De Leunink 31/1, 2004: 3-13.